

استاد حمزه رضا فضایی

اسفندیار معتمدی (۱۳۷۶-۱۳۰۱)

معلمان بزرگ
ایران

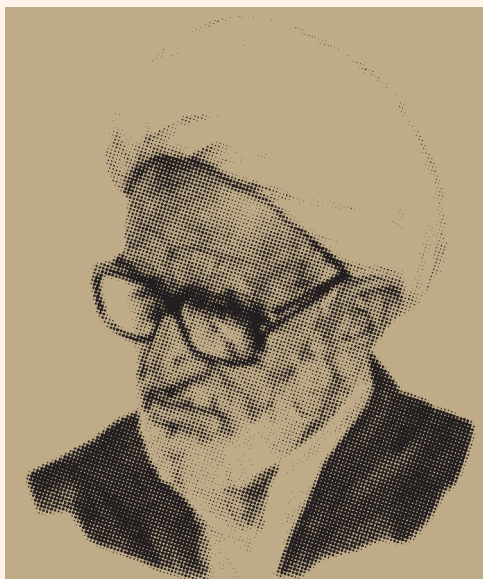
استادان استاد

استاد حبیب‌الله فضایی در سال ۱۳۲۵ از سمیرم به اصفهان رفت و به کسوت روحانیت درآمد و در مدرسه درب کوشک اصفهان حجره گرفت و به تحصیل پرداخت و مدت هشت سال در محضر استادان بزرگ حوزه علمی و دینی اصفهان شاگردی کرد تا به استادی رسید. استادان حوزه که نسبت به او حق تعلیم و تربیت دارند، عبارت بودند از: **حاج آقا جمال خوانساری، حاج شیخ عباسعلی ادیب، سیدحسن مدرس، حاج شیخ محمدباقر صدیقین، آیت‌الله زند کرمانی و آیت‌الله طیب.**

فضایی از این استادان صرف و نحو، منطق، اصول، کلام، فقه و تفسیر آموخت تا آن‌که خود صاحب فضایل علمی و کمال انسانی شد. ایشان ضمن تحصیل در حوزه، تمرین خط و تحقیق در خطوط لوح‌ها و کاشی‌ها و کتیبه‌ها را همچنان دنبال کرد و شاگردی استادانی چون **میرمحمد مهدی خلیقی پور** - استاد خط نستعلیق -، **استاد علی‌اکبر کاوه** و مرحوم **حسن زرین خط** را که از استادان بنام خوش‌نویسی معاصر بودند، با افتخار پذیرفت و موفق به دریافت گواهی‌نامه از اداره هنرهای زیبای کشور شد.

معلمی استاد

استاد فضایی پس از ورود به اصفهان، علاوه بر تحصیل در حوزه، به ادامه تحصیل در مدارس جدید پرداخت و به تدریس مدارک تحصیلی تصدیق، سیکل و دیپلم ششم ادبی را گرفت و

هر زمان فرصتی دست دهد و به اصفهان بروم، از «قطعه نام‌آوران» دیدن می‌کنم و خاطراتم تجدید می‌شود. آخرین بار روز پنجشنبه ۱۶ شهریور ۹۱ بود. در آن صبح نسبتاً زود «باغ رضوان» خلوت بود و می‌توانستم با آرامش کامل، خاطرات هر یک از آن هنرمندان در خاک خفته را به یاد آورم. جالب است که با بیشتر آن‌ها دوست و صمیمی و آشنا بوده‌ام. آرامگاه هر یک به طرز هنرمندانه‌ای ساخته و پرداخته شده و با گل و گیاه و عکسی از آن‌ها تزئین شده است. آن روز، نخست چشمم به عکس رضا ارحام صدر افتاد که شادی‌آفرین بود و آنگاه معلمان نامدار اصفهان از جمله روان‌شادان جعفر نوابخش، اکبر جمشیدی، محمد صمدانی، عباس نوائی، علی مظاهری و جواد عریضی، محمدحسن باقی و رئیسی شهرکردی. تا آن‌که چشمم به مزار **استاد حبیب‌الله فضایی** افتاد. با هر یک از این استادان علم و ادب و اخلاق سال‌ها همکار و مأنوس بوده‌ام.

استاد حبیب‌الله فضایی خوش‌نویس، محقق، معلم و شاعر را برای نخستین بار در سال ۱۳۴۷ در دبیرستان نشاط اصفهان دیدم و جذب صفای دل و سادگی روستایی وی شدم. ارادتم آنگاه کامل شد که بعداً، مدت پنج سال با ایشان در دانش‌سرای راهنمایی اصفهان همکار شدم. آن‌جا نه فقط مهارت خوش‌نویسی را به دبیران آینده دوره راهنمایی تحصیلی آموزش می‌داد، بلکه ذوق هنری و عواطف انسانی را به آن معلمان که چراغ راه فرزندان ایران بودند، القا می‌کرد و در آن‌ها شور و عشق به وجود می‌آورد. استاد فضایی در سمیرم به دنیا آمد. پدرش اهل علم و هنر بود و از همان کودکی «مشق خط» را به فرزند تعلیم داد و شوق خواندن و نوشتن را در او به وجود آورد. استاد همواره از پدر خود به نیکی یاد کرده است: «در سمیرم شب‌نشینی‌های پدرم برایم بسیار جالب بود که با چند تن از اهل ذوق و سواد دیوان اشعار یا شاهنامه را می‌خواندند یا در بعضی از اشعار به تفحص و بحث می‌پرداختند. کلیه این امور مرا سخت تحت تأثیر قرار می‌داد و بدین ترتیب مشق خط و شوق خواندن کتاب و دیوان اشعار شاعران بزرگ در من فزونی می‌یافت.»

پدر که ذوق مرا دید سرمشقی‌هایی از استادان گذشته که بر زمینه‌های رنگی و زرافشان در خطوط نستعلیق و رقاع و نسخ و شکسته نوشته شده بود در اختیارم گذاشت و من مشغول خط از روی نوشته‌های بزرگان گذشته خوش‌نویسی ایران شدم. هنوز در شیرینی الطاف پدری خویش غوطه‌ور بودم که پدرم در سال ۱۳۱۳ به رحمت ایزدی پیوست و مرا با کوهی از مشکلات تنها گذاشت. پس از آن تکفل خانواده‌ام بر دوش من افتاد و بنده تا دوازده سال، با مکتب‌داری و نویسندگی و آموزش خوش‌نویسی، هزینه خانواده خود را فی‌الجمله تأمین می‌کردم...»

شش گروه‌اند: ۱. مؤلفان و شاعران؛ ۲. روزنامه و مجله‌نگاران و مقاله‌نویسان؛ ۳. منشیان وزارتخانه‌ها، ادارات و مؤسسات مالی و دولتی؛ ۴. دفترنویسان و اسنادنویسان؛ ۵. تابلونویسان؛ ۶. خطاطان و خوش‌نویسان.»

شرافت و فضیلت و آداب نویسندگی

«پیامبر اکرم(ص) فرمود: کسی که قلم بترشد و با آن درباب علم و دانش چیزی بنویسد، خدا درختی در بهشت به او عطا کند که از دنیا و آنچه در آن است بهتر باشد.»

تعریف، فایده و اهمیت

«جاحظ گوید: خط زبان دست و سفیر دل و ودیعه گاه اسرار و دریافتگاه اخبار و نگاهبان آثار است. خوش‌نویسی ملکه‌ای است که تحت قواعد خاصی انگشتان را با قلم آشنا و توانگر سازد.»

لزوم هنر و تعریف آن

«کلمه هنر یک واژه کهن اوستایی است و در زبان فارسی از پیشوند (هو) به معنی خوب و واژه نر به معنی مردانگی و توانایی ترکیب یافته و (هونر) به معنی (خوب توانایی یا به توانایی) است.»

شرافت و فضیلت خوش‌نویسی

«خطی که همه اوصافش شیرین و استواری‌اش نمکین و زیبایی‌اش چشمگیر و هم‌آهنگی‌اش بهجت آورد و غلطان و با طراوت باشد، دل‌ها به آن گرایش دارد و جان‌ها به آن مشتاق است، دیده از دیدنش سیر نگردد و دل از کثرت مراجعه به آن دلگیر نشود. شعر:

دل فسرده ز خط نکو شود شادان
چنان‌که شاد جهان است از گل خندان
بسان صافی آینه است چهره‌نما
صفای اهل هنر از صفای خط برخوان»

استاد حبیب‌الله فضایی در بخش پایانی کتاب تعلیم خط پس از صحبت با استادان معاصر آقایان حاج طاهر خوش‌نویس (تبریزی)، استاد حسن زرین‌خط و... شرحی از برنامه کار خود را چنین نوشته است:

برنامه فعالیت نگارنده در راه پیشبرد هنر خط در اصفهان به‌طور اجمال این بوده است: تعلیم در دبستان‌ها و دبیرستان‌ها، تعلیم در هنرستان هنرهای زیبا، تعلیم در کلاس آزاد خوش‌نویسی وابسته به انجمن خوش‌نویسان ایران، تدریس خط و قواعد خوش‌نویسی در دانش‌سرای راهنمایی اصفهان و تدوین دو جلد کتاب اطلس خط.

شایان ذکر است که در سال ۱۳۷۱ مجله رشد معلم گفت‌وگویی مفصل با استاد فضایی انجام داد که علاقه‌مندان می‌توانند به آن مراجعه کنند.

منبع

۱. تعلیم خط، حبیب‌الله فضایی، چاپ چهارم، سروش، تهران، ۱۳۶۳. این کتاب را استاد فضایی در سال ۱۳۵۵ ش/ ۱۳۹۶ با خط خودش نوشته و به چاپ رسانده است.
۲. آیین فرزادگی، عباس دهکردی.

پس از آن‌که دانشکده ادبیات در اصفهان دایر شد، در سال ۱۳۴۰ موفق به اخذ لیسانس ادبیات فارسی شد. استاد در سال ۱۳۳۶ به استخدام وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش کنونی) درآمد و به دبیری خط و خوش‌نویسی مشغول شد. در سال ۱۳۴۷ با تأسیس دانش‌سرای راهنمایی به تدریس در آن مرکز تربیت معلم پرداخت و معلمان پرورش داد که هر یک به شاگردی او افتخار می‌کردند. فضایی تدریس خود را به مدارس دولتی و مرکز تربیت معلم منحصر نکرد و در سال ۱۳۴۳ کلاس خوش‌نویسی را در اصفهان بنیاد نهاد و شاگردانی تربیت کرد که اکنون هر یک به درجه استادی رسیده‌اند و کار فضایی را دنبال می‌کنند.

پس از آن‌که دانشکده هنر در اصفهان دایر شد، استاد فضایی در آن‌جا نیز به آموزش ادامه داد و در شورای عالی انجمن خوش‌نویسان ایران عضویت یافت و عضو هیئت امنای هیئت تشخیص آن شد.

تألیف و تحقیق استاد

استاد فضایی همواره در کار تحقیق و تألیف و تعلیم بود. در این زمینه، حاصل کار او دو کتاب «اطلس خط» و «تعلیم خط» است. اطلس خط از کتاب‌های مرجع در زمینه تاریخ خوش‌نویسی ایران است که در مراکز و مراجع هنر و خوش‌نویسی مورد استناد قرار دارد.

کتاب تعلیم خط استاد با پیش‌گفتاری شروع می‌شود که در آن آمده است:

«طفیل هستی عشق‌اند آدمی و پری
ارادتسی بنما تا سعادتسی ببری

...

سپاس‌ها سزاوار اوست - عمّت آلائه - که مرا توفیق بخشید جلد اول کتاب اطلس خط را که تحقیق در خطوط اسلامی بود به پایان و انتشار رساندم و اینک به یاری او جلت عظمت جلد دوم آن را، که تعلیم خطوط و قواعد آن است، شروع می‌کنم و امیدوار لطف و کرم او چنانم که مورد توجه و بهره‌مندی هنرجویان و علاقه‌مندان به این فن شریف قرار گیرد و خدمات نگارنده در راه ترویج و حفظ هنر خط، که یکی از آثار اسلامی است، رنگ کمال پذیرد. و بدین نعمت موفقیّت، درود و تحیات خالص خود را تقدیم بارگاه با عز و جاه خاتم انبیا محمد مصطفی و آل گرامش می‌دارم.»

تعلیم خط

نخستین چاپ این کتاب در سال ۱۳۵۶ منتشر شد. استاد فضایی مقدمه‌ای در ۴۰ صفحه بر این اثر نوشته که بسیار جالب و آموزنده است. این مقدمه شامل شش مطلب است:

۱. اصناف نویسندگان و اهل قلم
۲. شرافت و آداب نویسندگی
۳. تعریف، فایده و اهمیت آن
۴. هنر در ادبیات
۵. تعریف هنر
۶. شرافت و فضیلت خوش‌نویسی

در این‌جا از هر مطلب سطری می‌نویسم تا به اهمیت کار استاد بی‌بیریم.

«در ایران امروز نویسندگان و اهل قلم به مفهوم وسیع خود